

KERESZTÉNY MAGVETŐ

L. évfolyam.

November—December.

6. füzet.

Félszázad a Magvető életéből.

Írta: **Dr. Borbély Ferenc.**

Megértük végre ezt is.

A Keresztény Magvető 50-ik évfolyamát zárja le ezzel az utolsó számmal. Félszázados élete a maga öregedő éveivel is megállást parancsolhat a tovahaladó munkában, hogy egy kis világot gyűjtve, a fény mellett visszapillantassunk a múlt homályába; de ha az öregedő évek tisztelete nem parancsolná e kötelességet, hadd parancsolja az a tiszteletreméltó munka, melynek eredményeit egy emberöltőn át gyűjtötte és őrzi ez a folyóirat.

Második eset már, hogy egy-egy határkövet állítunk, amelyről visszapillantást vetünk a múltba. Az első a huszonötödik évfolyamnál volt. Akkor Jakab Elek avatott szava tárta fel a Magvető bölcsőkorát és megerősödését. Mikor ez újabb határkőnél öreá hivatkozunk, arra gondolunk, hogy az újabb huszonöt év nagy változást hozott s ma már alig akadnánk olyan munkatársára e folyóiratnak, aki ott volt az eszme megszületésénél és segítette azt az életre megvalósítani.

Régi megállapítás, hogy az alkotásnak túl kell élnie az alkotót vagy alkotóit. De nem minden esetben. Csak akkor, ha igazán az életre született az az alkotás, ha igazi korszerűséglet teremtette meg és tartja fenn. Kevés folyóiratunk érte meg a félszázadot s közintézményeinknek is alig nehánya, pedig egyik sem a mának születik. A mi szükségleteink (nem régi keletűek, alig egy századosak. Vagy nem voltak vagy nem lehettek. Amióta vannak, szép haladást tettünk s aihaladók közt nem dicstelenül tekintethetnek vissza a múltba az unitáriusok sem.

Az elnyomatás két hosszú százada alatt egyházunk erejét az önfentartás munkája emésztette fel s kevés jutott a produktív termelésre. Nemcsak mi voltunk úgy, na-

gyobbára ez a helyzet a többi protestáns felekezeteknél, még ha kedvezőbb helyzetben vannak is. Hasonlóan lendületes irodalmi munkálkodás, mint a tizenhatodik században, nem termékenyítette többé szellemi világunkat. Az unitárius írók rendkívül megapadtak, még a hitet lámogató munkák sem jelenhetnek meg, hanem csak kéziratban maradnak és enyésznek el. A napfénytől, a világtól elzárva a szellemi tevékenység épp úgy senyved, mint az életre kelő fű, fa, virág a sötétben.

A szabadságharcot követő évek részben a szükségyszerű, de még inkább a kényszerű pihenés évei voltak. Ez a pihenés azonban nem volt olyan hosszú, mint a 18-ik századbeli s rövid idő alatt is tette, munkára serkentőbb. A nyugati világ nagy léptekkel sietett előre a mi kénytelen pihenésünk alatt s alig szabadult meg a nemzet a kényszerűtől, az élet és élni vágyás végigpezdült a lelkén s minden téren kereste a hivatásának megfelelő helyét. Ebben a megújuló életben az unitarizmus sem maradhatott mozdulatlan, tétlen, ha jogosúltságát a jövőre igazolni akarta. És miben találtuk meg az érvényesülés útját? Ez időknél historikusa és kortársa így ír: »... a 11 évi rabság mulasztásait a magyar társadalom minden tényezője és osztálya, felekezete és nemzetisége sietett jóvátenni s a jövő biztosítására megkezdődött a nagy munka. Mi unitáriusok sem vonhattuk ki magunkat az áramlatból. Azon tapasztalás, hogy az abszolútizmus ellen csak az irodalom volt az egyetlen paizs, amelyről lepattant a hatalom golyója és gyilkoló nyila, hogy a nemzet őslélke a lapok és könyvek bástyaiba vonult s onnan védte ezer éves szent örökünket — a nyelvet, jogot és hazát — arra bírta őket is, hogy valamely irodalmi vállalatot alapítsanak, gyűjtő tárházául az unitárius értelmiség zsenyéinek s jobb alkotásainak. Egy időszakos folyóirat fogalmában központosult és jegecesedett meg a köztörekvés és közszemlékezés.«

Látjuk Jakab Elek szavaiból, mire irányult az általanos figyelem. A folyóirat alapításának a terve bizonyára nem volt minden, nem mint önálló cél jelentkezett, hanem mint út arrafelé. Két szempont irányíthatta: az életrealitás kinyilvánítása és tudomásul adása szélesebb,

rajtunk kívül álló köröknek is. A fa hiába akarná a földbe mélyebben nyújtani gyökereit, ha az ég felé nem nővelné koronáját. A külföldi tudományos felfogás egy századdal ezelőtt kipusztulónak tartotta népünket, mert nem tudott az irodalmáról. Tévesen azt hitte, a magyar nemzet élete fáján nem nőttek virágok.

A szellem virágai szükségesek az öntudatos élethez. Helyesen érezte az a néhány lelkes ember, akik a folyóirat eszméjét annyira szívvel-lélekkel felkarolták. Miért ne lássák szélesebb körben azt a kulturális munkát, amit a magyarság egy kis töredéke ezen az exponált helyen századok óta oly mostoha körülmények közt végez? A mi körülményeink közt a gyöngeségek is erényszámba mehetnek (s nem volt miért takargatnunk. De dolgoznunk kellett hitbéli felfogásunk továbbépítésén is; a lendületes fejlődésben még erősebben kellett megnyilvánulnia, hogy a fejlődő embert fejlődő lelki szükséglet jellemzi a hitbéli dolgokban is. Önmagunk és a világ helyesebb megismerése folyton tart s így a jobbnak és igazabbnak a keresése sem szünhet meg. E tisztán szelleminek látszó tevékenység mellett gyakorlati szempontok sem maradhattak érvényesülés nélkül. Akadt javítani való egyházunk szervezetében és különös gondoskodást kívántak volna iskoláink, amelyek az egyház szellemi életében mindig a legfontosabb helyet töltötték be.

Ime hogyan adóttak önmaguktól az irányító szempontok s az irodalmi viszonyok sem voltak éppen kedvezőtlenek Kolozsvárt. A főváros abszorbeáló mivolta még nem öltött oly nagy arányokat, mint napjainkban s nevezetesebb irodalmi vállalkozások a vidéken is lehetségesek voltak. Kolozsvár még éppen kivételes helyzetben volt. Az erdélyi különleges viszonyoknak megfelelően önálló irodalmi élet nyilvánult falai közt és ebben az életben az unitáriusok mindig előkelő szerepet vittek. Nem látszott tehát nehéznek vagy éppen kivihetetlennek, hogy hitsorsosaink ilyen irányú tevékenységéből egy kis részt önmagunknak biztosítsunk.

Iró embereink tömörülnek a folyóirat megalapítására. Nagy Lajos tanár veti fel az eszmét és Kriza János püspök

adja a *Keresztény Magvető* címet. Az alapítók közt látjuk Ferencz Józsefet, az akkori kolozsvári papot, Buzogány Áront, Jakab Eleket, Marosi Gergelyt és Pap Mózeset. Az I. kötet 1861-ben jelenik meg a róm. kath. lyceum beütiivel (nyomva Kriza János és Nagy Lajos szerkesztésében. Az előszóban a szerkesztők magyarázatát adják a vállalatnak: »Úgy hisszük — s e hitünkben talán nem is csalódunk — hogy egy ily egyházirodalmi vállalat eszméjének a felkarolásában mély szükségérzet nyilvánul s ha mondanunk szabad, isteni újjmutatás arra, hogy amit eddig inkább csak a ránk bizott szűkebb körben élő szó s példaadás által tevének: a keresztény eszmék s általában az erkölcsiség Szép, Jó és Igaz magvainak vetését s fejlesztését az állandóbb írás által szélesebb körben is eszközölni s magánerőink egyesítése által egyik a más s egész egyházközségünket építeni s erősíteni igyekeznénk«. Már az is nyereség, amire később utal az előszó, hogy munkánk sajátos hitbeli felfogásunk és különleges helyzetünk miatt sajátos egyéni színben fog megjelenni. Növelheti a nyilvános működés az angol hitsorsosainkkal való érintkezés érzetét s inkább mutatni fogja annak emelő hatását az egyházra. A működés irányát az alapítók kettős célban találják meg: szolgálni akarnak közös munkájukkal a *gyakorlati lelkészetnek* s ez foglalná el a vállalatban a főhelyet és ezenkívül a *Függelékben*, tehát mellékesen, általános érdeket is próbálnának kielégíteni.

A folyóirat kedvező körülmények közt indul meg, mindjárt az elején 400-nál több előfizetője van. Az általános érdeklődés az általános érdekek teljesebb kielégítését követelte s csakugyan a II., III. és IV. kötetben a Függelék nagyobb szerephez jutott és *Tárca* nevet kapott. A kettős célt most már körülbelül egyformán szolgálta az évkönyv, mert még nem bírt a folyóirat jelleggel. A szerkesztés azonban így sem volt sokáig folytatható és csakugyan az V. kötettel, amely negyedévenként jelenik meg füzetekben, a gyakorlati lelkészet érdekeit háttérbe szorítják a szerkesztők. Nem volt önkényes ez az eljárás, hanem szükségszerű: »a vállalat fejlődésének természetes követeléseit szem előtt tartva, a kiindulási tervet most

már egészen megfordítjuk s a gyakorlati lelkészet körébe tartozó munkák kiadását a lehető legkisebb számra szorítva s az egyházat és iskolát érdeklő értekezéseknek, életíratoknak, a kül- és belföldi vallási és nevelési mozgalmak regisztrálására oly széles tért nyitunk, aminőt a vállalat megbír.« Ez a program negyvenöt éves, azóta általában érvényben maradt s a mostani 50-ik évfolyam csupán szabatosabb fogalmazásban adja: »A Keresztény Magvető a szabadelvű kereszténység nagy céljait és a tiszta keresztény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint [vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kíséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait.« Nem mellőzi ezeken kívül az újabb korban sem a történeti értekezéseket és cikkeket, amelyek egyházunk múltjából veszik a tárgyukat, vagy az egyházzal vonatkozásba hozható embereinkről szólnak. A múlt hagyományaihoz való ragaszkodást éppen oly fontosnak tartja, mint az együtt haladást a fejlődő étellel.

A folyóirat szerkesztői belső egyházi embereinkből vagy a tanárok sorából kerültek ki minden időben, akik hivatalos elfoglaltságuk mellett nemcsak a szerkesztői teendőket látták el, hanem egyuttal a legszorgalmasabb dolgozó társak is voltak. Említettük, hogy az I. kötet 1861-ben jelent meg *Kriza János* és *Nagy Lajos* szerkesztésében, ugyancsak ők adták ki a második kötetet 1863-ban. A vállalat tulajdonjogának szerencsés megoldása után csak 1867-ben jelent meg a III. és 1868-ban a IV. kötet *Buzogány Áron* és *Ferencz József* szerkesztésében. Ekkor Buzogány a kultuszminiszteriumban nyert állást s helyébe *Kovácsi Antal* lépett szerkesztőnek; ők adták ki az V. kötetet két év múlva 1870-ben évnegyedes füzetekben, valamint az V., VI., VII. és VIII. köteteket, most már megszakítás nélkül. Nem is állottak elő többé oly körülmények, amelyek a folyóirat évről-évre való rendszeres megjelenését gátolták volna. 1874-től a folyóirat minden második hónapban jelenik meg, tehát évenként hat füzetben. Így szerkesztik és adják ki *Ferencz József* és *Simén Domokos* a IX., X. és XI. kötetet (az 5-ik füzettől *Simén*

és Péterfi), a XII. kötetet Simén Domokos és Péterfi Dénes, majd Simén halála után Péterfi Dénes és Kovács János a XIII—XXXIX. kötetet. 1905-től (XL. köt.) Péterfi Dénes (egyedül maradt szerkesztőnek), míg 1911-ben a XLVI. kötettel dr. Gál Kelemen és Gálfi Lőrinc vették át a folyóirat vezetését és kiadását.

Nem tagadható, hogy az elég gyakori szerkesztő változással a folyóirat tartalmi részének bizonyos hullámzása észlelhető, a Keresztény Magvető tág keretei azonban könnyen megengedik, sőt az általános érdek szempontjából bizonyos fokig meg is kívánják. A művelődés tágas útjához sokfelől kell az anyagot összehordani, csak az a fontos, hogy az összerakást, az építést egységes szellem végezze, a mi sajátos (felfogásunkhoz és viszonyainkhoz alkalmazza).

Nessünk még egy pillantást az eddig megjelent ötven kötet tartalmára. A költemények, imák, ágendák és beszédek részben gyakorlati irányú egyházi dolgozatok, a tiszta unitárius felfogást testesítik meg s különösen lelkészeinknek szolgálták irányítókul. Számuk nem sok, mert az IV. kötettel megszűnt a szerepük, 'azóta inkább csak pályanyertes egyházi beszédek és imák' találtak helyet vagy amelyek általánosabb érdeküknél fogva nagyobb kör érdeklődésére tartanak számot.¹ A költemények himnuszok, zsoltárfordítások vagy alkalmi költemények s a beszédek is jórésztben alkalmiak. Fontosabb helyet foglalnak el a hittani és bölcséleti dolgozatok meg cikkek. Szinte fölösleges rámutatni, hogy különösen ezek mutatják az unitárius gondolkodásnak mintegy megújulását s a kor szellemében való fejlődését a múlt század második felétől kezdve; mutatják egyuttal összefüggésünket a külföld hasonló szellemi áramlataival, de feltüntetnek bizonyos nemes konzervatívizmust is, mellyel a haladásban józan, egyenes irányt tudtunk tartani. Több tekintetben ezek a fokmérői hitbéli felfogásunknak és haladásunk irányának is. A nevelést és oktatást tárgyaló cikkek főleg a gyakorlati paedagogia körébe vágnak s egyrészt

¹ A gyakorlati lelkészet érdekeit most az unitárius szószék szolgálja.

általános irányúak, másrészt figyelemmel kísérik a közoktatás ügyét egyházunkban, igen gyakran az országos állapotokkal kapcsolatban. Aki majd az unitáriusok hit- és közoktatásának történetét meg akarja írni, nélkülözhetetlen útmutatásokat fog találni a Keresztény Magvető lapjain. Leggazdagabban van képviselve folyóiratunk lapjain a történet és még sem úgy, hogy meg volnánk vele elégedve. Nincsenek összegyűjtve egyháztörténeti kútfőink, értékes dolgozatok mellett a részlettanulmányok hosszú sorozata hiányzik, ezek nélkül pedig összefoglaló műre gondolni sem lehet. Érdemes volna egyháztörténetünk fokozottabb művelésére külön, időhöz nem kötött vállalatot alapítani, amelyben kútfők, forrástanulmányok s összefoglalóbb munkák egyformán megjelenhetnének és erre a feladatra megfelelő munkaerőket biztosítani. Addig is a Magvető szolgálhatja e célt a maga sok irányú feladata közt szűkebb határokban. A történeti részben talán még az irodalomtörténetnek jutott ki a legbővebb rész, de még itt sem lehet azt mondani, hogy mindent elvégeztünk. Egyéb részeiben a Magvető inkább híreket ad, az egyházi és iskolai mozgalmakról értesít. Ezek többnyire csemer értékűeknek látszanak, de sok van köztük olyan, amelyeket a későbbi kor krónikása szívesen olvashat.²

Ha a Keresztény Magvető eddigi évfolyamainak anyagát nagy vonásokban megtekintettük, szólhatnánk néhány szót a munkatársakról. Mindeniket meg kellene említenünk, azért elhagyjuk s csak rámutatunk arra, hogy a dolgozótársak közül többnek jóhangzásu neve van egyik vagy másik tudományszak irodalmában is, sőt akadnak elég szép számmal hitfelekezettünkön kívül állók, akik szívesen keresték fel dolgozataikkal lapunk hasábjait.³

² A Keresztény Magvető XLVII. kötetének anyagát könnyen át lehet tekinteni „*A Keresztény Magvető I—XLVII. évfolyamának tárgymutatója és tartalomjegyzéke*”-ben. Ezt a mostani szerkesztők állították össze és hét évvel ezelőtt jelent meg. Míg e tárgymutató és tartalomjegyzék összeállítása előtt csak nagy fáradsággal, utánjárással és költséggel vagy néha egyáltalán nem juthattak hozzá a kutatók a régi évfolyamok anyagához és azt kellően számon sem tarthatták, most e tárgymutató jelentékenyen megkönnyítette a tovább dolgozó munkáját.

³ Utalunk a „Keresztény Magvető Tárgymutatója és Tartalomjegyzéke”-re, amelynek második felében a dolgozótársak könnyen fekereshetők.

Ime, így áll egy emberöltő előttünk! Nem hatoltunk be minden zúgába, de talán nem is szükséges. Elég azt megtudnunk, hogy a Magvető létrehozása valóban életszükséglet volt, a maga elé tűzött feladatoknak híven megfelelt, a megkívánható elismerést mindjárt kezdetben kivívta magának és hosszú éveken át mindig komoly és tudományos folyóiratként jelent meg művelődésünk egyéb hasonló tényezői közt.

Kell-e biztatóbb hang a következő emberöltőre, midőn folyóiratunk 50-ik évfolyamától elbúcsúzunk?

Aligha, csupán erő- és munkaérzet.

Az élet értelme és értéke.*

Irta: **Vári Albert.**

Alig lehet szebb és tiszteletreméltóbb emberi törekvést elképzelni, mint azt, amellyel az ember a saját életét javítani, nemesbíteni, emelni és gazdagabbá tenni igyekszik. Tulajdonképpen minden emberi fáradságnak ez kellene, hogy a végső célja legyen. Maga az élet nem cél. Minden élet nem is egyformán értékes. Az üres, a léha, a bűnös élet értéktelen, amelyet akárhányszor maga az ember dob el magától. Értékessé az életet a belső tartalom, a lelki gazdagság s az ebből származó jó cselekedetek teszik. Az is szép és tiszteletreméltó munka, ha valaki keresi a természet titkait, ha törvényeket állapít meg a jelenségek sorozatából, ha keresi a föld geológiai alakulásának az útjait vagy tanulmányozza az égitestek csodálatos rendszerét, ha újabb technikai vívmányokkal emeli a külső kényelmet és jóllétet. De mindez csak azáltal válik az emberiség közkincsévé, csak azáltal lesz a haladás eszköze, ha közvetve vagy közvetlen az életet nemesíti s erkölcsi tartalmát gazdagabbá teszi. Szóval a tudomány csak akkor igazi tudomány, ha nem marad meg a fogalmak és szillogizmusok üres keretében, ha nem végzi be hivatását a törvények pusztá és rideg megállapításánál, hanem igyekszik belekapcsolódni az életbe s arra emelő és lendítő hatást tud gyakorolni. Az a tudomány, mely a fogalmakat előbbre helyezi a léleknel, a külső jelenségeket a belső tartalomnál, az ismereteket az erkölcsnél, csak kontárkodás, mely nem méltó a komoly tudomány elnevezésre.

* Az élet értelme és értéke. Irta: Rudolf Eucken. A harmadik német kiadás után fordította Schöpflin Aladár. Budapest, 1915. Kultura és Tudomány 203. 1. Ára 2 K.